

BIBLIOTHEEK
NED. ZENDINGSCHOOLO
OERSTGEEST

~~II-2-176~~

HET KIND BIJ DE TO BADA IN MIDDEN SELEBES

DOOR

JAC. WOENSDREGT,

in leven Zendeling van het Ned. Zend. Genootschap

[1900]

UBU

PKB

1452

DRUK UIT HET KOLONIAAL TIJDSCHRIFT No. 3, 19e JAARGANG

25

HET KIND BIJ DE TO BADA' IN MIDDEN SELEBES.

Wanneer de kraamvrouw voldoende verzorgd is, wordt alle aandacht besteed aan het lichaam en het „geestelijk” welzijn van den pasgeborene. Waar het kind door duizenden gevaren omringd wordt geacht, waar allerlei kwade krachten het op den ondergang van den kleine toeleppen, is het zaak zijne maatregelen te nemen, waardoor de nieuwe wereldburger zoo goed mogelijk wordt veilig gesteld.

Al dadelijk bij de geboorte van het kind onderzoekt men of het lichaam bijzondere kentekenen vertoont, waaruit men met meer of minder zekerheid iets zou kunnen opmaken voor het levenslot van den kleine. Heeft het een witte vlek (*ila' toboela*) op het lijf, of op 't oog, dan zal de toekomstige echtgenoot(e) geen lang leven hebben; zoo'n kind zal groot geworden over zijne verwanten heerschen; zijn (haar) levensgeest (*tanoeana'*) zal sterker zijn, dan die van echtgenoot en bloedverwanten, en die overwinnen. Heeft het kind een roode vlek (*ila' to malei*), dan zal het warmbloedig zijn (*mahara inaona*) en moedig in den strijd. Is de vlek groenachtig (*malelewao*), dan zal het kind zachtmoedig zijn (*m'aloë-aloë inaona*). Heeft het een vlek op de bovenlip, dan zal het rijk worden en geschikt zijn voor zendeling (*to maro'a raposoera*). Heeft het een vlek op de bil, dan zal het iemand worden, die veel moet zitten vergaderen (*to mampehoeda ngkora'*), iemand dus van gezag, naar wien geluisterd zal worden. Heeft het een vlek op den rug van de linkerhand, dan zal het veel buffels hebben. Witte vlekken zijn altijd onheilspellend (*ompo'*)¹⁾; roode en zwarte vlekken worden als gunstig, voordeelbrengend beschouwd.

Heeft het kind bij de geboorte een vuile handpalm, dan zal het voordeel hebben, is ze schoon, dan schade, in overeenstemming met de zegswijze, dat luie menschen schoone handen hebben.

Loopen de lijnen op de handpalm door tot tusschen de vingers, dan zal zijn rijkdom vergaan, daar het te gul van aard is. Loopen de lijnen niet ver door, dan heeft het neiging een gierigaard te worden²⁾.

Heeft het kind een korte pink, dan zal het geen lang leven hebben.

Behalve door de aanwezige teekenen op het lichaam tracht men

¹⁾ *Ompo'* zegt men ook, als iemand een ander in 't voorbijgaan niet durft aanzien en/of het hoofd afwendt. Durft men iemand goed in de oogen te zien, dan zal men lang leven.

²⁾ Heeft een meisje rechte lijnen in de hand, dan zal haar man rijk worden.

nog op andere wijze zekerheid te krijgen omtrent het lot van het kind.

Reeds het feit dat een bevalling voorspoedig of moeielijk verloopt is van beteekenis. In het laatste geval toch is het duidelijk, dat afgunstige doodenzielen er mee gemoeid zijn, terwijl bij een voorspoedige bevalling geen tegenwerkende krachten in 't spel zijn, maar wel beschermende wezens.

Om nu bijvoorbeeld te weten hoe een kind zal sterven of welken gang het door het leven zal maken, buigt zich de moeder of grootmoeder over den kleine en vraagt hem van allerlei: „Hoe zult ge sterven? door 't zwaard van den vijand? gegrepen door een slang? vertreden door een buffel? enz.". Lacht het kind bij een van deze vragen, dan is het een bevestiging daarvan.

Op den dag, dat de moeder het toestel waarop ze gerookt is, de *potapa'a*, verlaat (deze dag heet *alo poaho'a*), mag ook het kind voor 't eerst naar buiten worden gebracht, en aan den voet van de huistrap worden gebaad.

Wanneer de moeder met het kind de trap afdaalt, werpt ze eerst een lapje foeja als offer naar buiten. Op den grond aangekomen, legt ze het kind op de aarde neer, laat het omduikelen (*rakalintoea*), knijpt het in den neus (*rapiepie*), hangt een lapje foeja als offer op, en baadt daarna den kleine, terwijl ze hem op een hakmes of wetsteen laat staan ³⁾. Het water waarmee het kind wordt begoten is vermengd met kruiden, zooals *todo-todo* „opdat het kind spoedig sterk zal worden" (*todo* beteekent „stijf"), en *hoa-hoa* „opdat het geen opgezetten buik (*bonte*) zal krijgen". Na dit bad wordt het kind beschilderd met *lalaoe-sap*, of het vocht van *tawe' oewi*.

Na verloop van 7 nachten heeft het *motinoewoe'i* „begiftigen met levenskracht" plaats (dit wordt ook wel genoemd: *mopateboea' tanoeana* „doen boven komen (inkomen) van de levenskracht"). De voorganger bij deze plechtigheid (*topoholoei*) snijdt een stuk van den kam van een haan af, laat het bloed op het kind druppelen en zegt: *Koetinoewoe' imoko, anake to hangko boetoe, bona matinoewoe' (ba: hangkae koloro' moe); agaiana ti' ara mani de' e tinoewoe' moe nte poe' oe, hangaa-ngaa ina koeposoesa' i peako*. „Ik begiftig je met levenskracht, kind dat pas gekomen is, opdat je een lang leven zult hebben (of: opdat je levens-koord lang zal

³⁾ De wetsteen is vaak een *ngihi berese* „bliksemtand"; deze steenen zouden worden gevonden in boomen, nadat de bliksem daarin is geslagen, zoogenaamde „donderkeilen" dus. Vermoedelijk zijn het primitieve gereedschappen uit vroeger tijd.

zijn); maar dit is nog niet je levenskracht, zeker zullen we nog een feest voor je vieren". De haan mag niet gedood worden, daar er levenskracht uit gehaald is (*panggala'a tinoewoe*).

Nu ook mag het kind naar het water worden gebracht, waar het *meholo oewai* „koopen van het water" plaats heeft. De prijs is een halsketting of een hakmes. Men legt die in het water, zet het kind er op en zegt: *De'e oewai koeholo, podana noepokatidi'i, podana wo'o noekahale'i, podana makati' ba mohaki' watamoe.* "Dit water koop ik, opdat je het niet schuwen zult, opdat je je er niet over verwonderen zult, opdat je geen jeuk zult krijgen of je lichaam ziek zal worden". Het hakmes of de ketting wordt nu weer teruggenomen met de woorden: *Kipepebolo sieroe ahe'moe (awolomoe).* „Wij leenen eventjes je hakmes (halsketting)". Men spreekt ook van: *napombetopoea watana anditoe i oewai* „de geesten in het water ruilen het lichaam (van het kind) in tegen (geschenken)". Doet men dit niet dan zal het kind erge jeuk (*pangkaoea*) krijgen.

Van het water terugkerende haalt de moeder een foeja-reepje, dat ze van achter in haar rokbank gestoken heeft (*to napehili inaana i weki'na*), splijt een bamboe, of een riet(*tile*)-stengel, klemt het offerlapje er in, en steekt den staak rechts van de trap bij den huispaal in den grond; dan smeert ze het kind met curcuma in, klimt de trap op en zegt: *Bona noehadia Datoena inde'e; inia' ebe noekahale'i ana'koe.* „Opdat zijne majesteit de Vorst het hoore: zijt in 't minst niet verwonderd over mijn kind". *Datoena* beteekent lett. „zijne vorstelikheden"; bedoeld is hiermee de aardgeest, dien men om hem gunstig te stemmen, met een mooien naam aanspreekt.

Voordat het kind naar het water is gebracht, mag het nog niet door een priester behandeld worden. Zelfs daarna nog niet door een hoofdpriester, wel door een van lageren rang, de tweede priester (*to kadoea hai toponoentoe*), *topealai mata* genoemd, lett. „de onrijpe, nog groene priester", iemand dus die nog niet lang zijn ambt vervult.

Zeven dagen nadat het kind naar het water is gebracht, heeft dan het eigenlijke *motinoewoe'i* plaats. Men geeft 's nachts kennis aan de geesten van het huis en van de aarde, en ook aan *Topegagi* „Lotsbedeeler" van de geboorte van het kind, opdat het niet ziekelijk zal worden. Een der luchtgeesten (*tampilangi*) vaart in den priester en zegt: „*Apa hane'i noekara'ka?* „Waarom roep je ons?" De *tomampehadingi* „luisteraarster", d. i. de vrouw die de wenschen overbrengt aan den in den priester gevaren luchtgeest, en die de geestentaal verstaat, antwoordt: *To kikara'ako, maike mopahopo' tinoewoe'na anake to hangko mesoepa.* „De reden waarom we je

roepen (is deze), wij komen afmaken, voltooiën de levenskracht van het kind, dat pas is geboren". De *tanpilangi*-geest zegt: *Ane hondo'o hoewawami tanoeana'na mai i Topebagi*. „Als het zóó is, dan breng ik zijn ziel van den Lotsbedeeler". Ook de aardgeesten varen door Tampilangi's bemiddeling in den priester. Na dit werk van den priester wordt eerst voor den maaltijd gezorgd.

Is het eten afgelopen, dan wordt de gemeenschapsoefening met de geesten (*monoentoe*) voortgezet, en daarna worden alle kinderen door den priester aangeraakt (*raperama*), waarbij ze met een *Dracaena*-tak op het hoofd worden geslagen, en met curcuma (*bada'*) ingesmeerd (*mobada'i*) en met *awolo doe'a*, oude kralen⁴) omhangen (*rapopeawolo awolo doe'a*). Men noemt dit laatste kortweg *moawoloi*. De kralen worden bij voorkeur aan garen geregen, dat van boombast is gemaakt, het liefst tweemaal zeven kralen. Met deze ketting wordt eerst zevenmaal een kruis gemaakt over het voorhoofd (*raligi*), daarna wordt het kind met een *Dracaena*-tak op de kruin getikt, en ten slotte doet men het de ketting om den hals.

Wanneer het kind de halsketting eenigen tijd gedragen heeft, breekt men het koord 's nachts door, en legt de ketting terzijde. De priester wordt er bij geroepen, en deze zegt: *He! natata' tokoei' awolongkoe!* „Wel, daar hebben de muizen mijn halsketting aangevreten". Hij stelt zich als heel verwonderd aan.

Na dit *moawoloi* heeft weer een maaltijd plaats, waarbij gewoonlijk 1 varken en 2 buffels worden geslacht.

Bij het *motinoewoe'i* worden de volgende loonen uitgedeeld:

aan de *tomepopoana*, de vroedvrouw: 4 pakjes rijst, 1 stuk rauw vleesch en een stuk witte foeja;

aan de *topotai' pahi'*, de vrouw die de navelstreng heeft door-gesneden, hetzelfde;

aan de *topotawoe tawoeni*, den man die de placenta begraven heeft, ook wel *tomondawo'* genoemd: 8 pakjes eten, en 1 witte hoofddoek;

aan den *topobabehi potapa'a*, den maker van het toestel waarop de kraamvrouw berookt wordt: 4 pakjes rijst en 1 pakje groente met vleesch;

aan de *topambawa oewai oemi'*, de vrouw die heeft aangebracht wat dient om het zog aan te zetten: 8 pakjes rijst, 1 pakje groente en vleesch, 1 rok, en 1 tros (*hangkahili*) pisang;

aan den *topeoewati*, degen die larven van insekten heeft gezocht: 2 pakjes rijst, en 1 pakje groente en vleesch;

⁴) *Awolo doe'a* zijn zeer oude, witte kralen, die veel om den hals, aan de sirihtasch en aan de kalkbus worden gedragen, ook door mannen.

aan den *topekoae*, die het brandhout gehaald heeft, hetzelfde;
aan de *toponahoe*, hen die op kraamvisite zijn geweest: 2 pakjes rijst en 2 pakjes groente met vleesch;

aan den *toponoentoe*, den priester: 8 pakjes rijst en 1 groot pak vleesch en groenten (*hantoeda' halo' to mantoeda' ebe of poengkoae*), 1 achterpoot van een varken (*toilooe'*);

aan de *tomampehadingi*, de „luisteraarster” of tolk voor de gees-tentaal: 8 pakjes rijst en 1 pakje groente.

Al deze loonen worden overgereikt met de woorden: *Koeang-kakako', potinoewoe'ita oewe'moe, bona matinoewoe', ba mapai-pai' pea wahena*. „Ik begiftig je, vanwege het toevoeren van levenskracht aan je kleinkind, opdat het een lang leven zal hebben.

Voor het *motinoewoe'i* van het eerstgeboren kind moet de vader voor een buffel zorgen, anders wordt het kind gerekend van de moeder te zijn.

Na het *motinoewoe'i* mag ook het hoofdhaar van den kleine, dat meestal vrij lang is, gesneden worden.

Dit *motinoewoe'i anake* is een van de oorzaken, waardoor velen tot slavernij vervallen. Daar de meeste menschen geen buffels of varkens hebben, moeten zij om dit feest voor hun kind te geven, deze dieren bij de edelen leenen. Is men eenmaal in de schuld geraakt, dan komt men er niet meer uit, en het einde is, dat men slaaf wordt van dengeen die een buffel of een varken voor het feest heeft gegeven.

Na het *motinoewoe'i* heeft ook spoedig het *motao* plaats, d.i. men gaat met den kleine rond om het aan vrienden en magen te laten kijken. Als men dit doet, mag het niet regenen, want dan zou het kind ziek worden. De moeder moet onderweg op allerlei dingen letten. Komt ze een *tengke'*, ijsvogel, tegen, dan moet ze dadelijk terugkeeren; zoo ook als een wilde eend voorbijvliegt, die keke! keke! roept, want dan zal spoedig een graf voor het kind worden gedolven (*rakeke*). Ook mag ze geen *kaa'*, kraai, of slang zien: beide voorspellen onheil voor het kind. Als ze met haar kind in den draagdoek de trap af zal gaan, werpt ze een lapje foeja als offer voor de doodenzielen weg, en zegt: *De'e waroe'mi, tomate; inia' nipeperama anake de'e hai inia' nikakambaroaka'*. „Hier zijn jullie kleeren, dooden; raakt dit kind niet aan, en roept ons niet aan” (als iemand plotseling ziek wordt, zegt men vaak: een doode heeft hem aangeroepen, toegesproken). Ook verbrandt de moeder een stukje van de dakbedekking, waarbij ze zegt: *Podamoe mawongko' koetio-tio* „opdat je niet moe zal worden, als ik je met me draag”. De bedoeling zal wel zijn de doodenzielen door den walm te verblinden, zoodat ze

niet kunnen volgen en 't kind ziek maken. Komt de moeder met 't kind voorbij een graf, dan werpt ze er een reepje witte foeja heen. Dit doet ze ook bij een rivier, bij de smidse, bij den akker. Op het graf legt ze ook nog sirih-pinang neer. Bij elk huis waar ze binnentreedt met haar kind, hangt ze een foeja-offer in de deuropening.

Verlaat zij een huis waar ze met den kleine een bezoek heeft gebracht, dan krijgt het kind een geschenk (*rawalea'i*). Gewoonlijk doet men het een armband om (*rakalai*), maar in plaats daarvan schenkt men het ook: een hoen, een kookpot, ongepelde rijst, een kain om als draagdoek (*ambi*) voor den kleine te gebruiken en dergelijke. Geschenken die men i. p. v. een armband geeft heeten *paoele'ina*. Als het kind geen geschenken kreeg, zou het voortdurend huilen, want de gaven versterken zijn levenskracht. Als het kind bij de grootouders komt, wordt aan beide zijden van de neus een stip aangebracht met een zwarte verfstof (*nompi*), zooals men ook bij een lijk pleegt te doen (deze verfstof wordt bereid uit de *oewi mpendele*).

Van elk huis, dat de moeder met haar kind verlaat, neemt ze een stukje van de dakbedekking mee. Thuisgekomen steekt ze die stukjes in brand, samen met een blad van de *koeroedoe*, van de *tometohoe* en van de *koesoe-koesoe*, en dit alles beweegt ze langs het kind heen van af de voeten tot aan de kruin, waarbij ze zegt: *Soeë, Soeë, pembolo to tonga, pesonda to tolengara, pendaloe toworo. Kehapoko'i kala bolo watoe ba ilaloe bolo watoe, hangaangaa koehoemba peako'*. „Soeë, soeë, kom er uit, huilebalk, klim op, makke, daal af, poepert. Al (verberg je je) in een bamboestoel of in een bamboe, ik zal je toch zeker vinden". De bedoeling van deze woorden is om er den aard van het kind door te beïnvloeden, en het nadeel, dat het op de wandeling mogelijkerwijs is aangedaan, te niet te doen.

Er wordt ook een *tetoeroe'*-blad onder de woning van het kind gehangen, opdat de kleine graag zal *matoeroe* „liggen" en veel zal slapen (*doko' leto*). Als de *tetoeroe*-bladeren nog goed aan elkaar kleven (*mombepedingkiki*) of op elkaar sluiten (*higopa'*), zal het kind zeker goed slapen. De asch van de verbrande stukjes dakbedekking wrijft men op de gewrichten van het kind en op het voorhoofd, opdat alle slechts zal worden verwijderd. Ook werpt de moeder foeja-offers door de openingen van den vloer, opdat de doodenzielen niet zullen binnenkomen.

Om het kind zuigen te leren, duwt men het larven van sagokevers in den mond. Zoolang de moeder geen zog heeft, laat een andere moeder het kind drinken. Om de zogafscheiding te bevorde-

ren, masseert men de borsten met een stukje kokosdop of rijstewater, of wrijft ze in met *rombi*-gras. Ook beblaast men de borsten. Het drinken van zuren palmwijn acht men bevorderlijk voor het opwekken van het zog. Vloeien de borsten te overvloedig, dan worden ze met een bamboetje uitgezogen. De eerste melk heet *oemi' tampo'* „grondmelk”. Als de *ngioe* (poentianak) aan de borsten heeft gezogen, gaan deze zweren.

Onder het zoogen van het kind omklemmt de moeder de beide voetjes van den kleine, of sluit met haar hand de openingen van het onderlijf af, opdat de kracht van de melk niet verloren zal gaan (*podana lioe oemi'*). Om dezelfde reden doet men het kind armbandjes om van katoen, garen, *kalide*-vruchtjes, opdat het dik zal worden (*bona teonto'*). 't Is meteen een maatstaf om te zien of het kind dikker wordt, daar dan de armbandjes gaan klemmen. Wanneer de ziel, de levenskracht, het lichaam ontvloeit, doet zij dit langs de ledematen, door de openingen van het lichaam of door de gewrichten. De armbanden en enkelringen nu dienen om het goede te behouden en het kwade te weren. De ring is in de Bada'-sche verhalen het beeld van den horizon en heeft gelukaanbrengende kracht; zij geeft, sluit in, alles wat goed is en weert alles wat kwaad is.

Zoolang het klein is, is de voornaamste zorg van de moeder, dat de kleine voldoende voedsel krijgt. Ze houdt haar kind steeds dicht bij zich; ze vindt het wreed en onmoederlijk om het kind, zooals de Hollanders doen, alleen te slapen te leggen, of het te laten huilen. Heeft ze den kleine niet op den schoot, dan ligt het in foeja gewikkeld op den vloer, daar de To Bada' geen wieg gebruikt. Het kind kan zich dus vrij bewegen, wat aan de lichamelijke ontwikkeling ten goede komt.

Het wordt op zeer ongeregelde tijden gevoed, en vaak leggen andere vrouwen het aan de borst. 't Eerste wat een vrouw, al is ze nog zoo oud, doet, als ze op bezoek komt, is het kind aan de borst te leggen. Een gevolg hiervan is, dat kleine kinderen vaak met ingewandstoornissen tobben.

Baden doet men zijn kind weinig; de kleinen zien er dan meestal ook onuitsprekelijk vies uit. Een kind mag niet gebaad worden met water uit een koperen kom (*batili*), die gebruikt wordt bij het kloppen van boombast tot kleedingstof; het zou daardoor onder de puisten komen. Af en toe wordt de neus door een knijpbeweging van zijn inhoud ontdaan. Het kind doet zijn behoefte waar het zit of staat, waarna de hond wordt geroepen om de kleine te reinigen. Gevaren voor zijn kind ziet men niet. De kleinen spelen op den grond, bij het vuur, boven en op de ongemakkelijke trappen. Men

moet er zich over verwonderen, dat er niet meer ongelukken gebeuren. Het komt meermalen voor, dat kinderen in het vuur rollen.

Wanneer het kind nog niet lopen kan, wordt het bijna den geheelen dag op den rug gedragen, ongekleeed, of het koud of warm is in de lucht. Kan het eenmaal kruipen en lopen, dan raapt het alles op, steekt het in den mond, en er is niemand die er zich om bekommert.

Al is het kind nog niet gespeend, dan geeft men het toch al van allerlei te eten, vooral rijpe pisang. Moeders vertellen met trots, dat haar zuigeling al palmwijn drinkt. Door de slechte verzorging is het sterftecijfer onder de zuigelingen heel groot. De meeste kinderen sterven aan malaria, dysenterie en borstziekten.

Gewoonlijk blijft het kind tot zijn vierde jaar bij de moeder zuigen, soms zelfs tot zijn zesde. Wil men het in ernst daarmee laten ophouden, dan smeert men den tepel met iets bitters in, bev. *paria*, een bittere groentesoort, of uitgekauwde gepofte mais. Sommige moeders zoogen haar kinderen niet, uit vrees eigen gezondheid te benadeelen. Ze gieten dan met een blad den kleine wat ongekookte en onverdunde buffelmelk in de keel. Geeft men het vast voedsel, dan kauwt de moeder dit vooraf. Als het gespeend wordt, wordt het tevens *ratinoewoe'i* „met levenskracht voorzien”. Men smeert kippebloed op zijn voorhoofd en kruin (*tanoeana'*). Een groot feest maakt men er echter niet van.

Weent een kind voortdurend, dan is het bezeten door de *anditoe towiora*, „treurgeest”. Dan gaat men bijvoorbeeld met het kind naar een ander dorp, en keert vandaar weer terug. Blijft het weenen, dan gaat men er ook wel mee naar 't stamhuis, legt er 7 bladnerven van den arenpalm neer, rijst en *oewi* (cassave); met de bladnerven maakt men eerst lawaai, en vertrekt dan. Thuis gekomen steekt men ze tusschen het dak. Blijft het kind dan nog huilen, dan heeft men maar met de bladnerven in 't rond te slaan en het kind wordt stil.

Krijgt het kind tanden, dan heeft men weer op allerlei te letten. Duurt het lang voordat de tanden te voorschijn komen, dan denkt men aanstonds, dat één der ouders spoedig zal sterven, en dat het kind idioot (*bebe*) zal worden. Staan de tanden op doorbreken, dan heet dit *boehoemi ngihina*. Zijn ze doorgekomen, dan zal het kind spoedig groot zijn (*kainamahilenamo'i*). Komen bij een meisje de boventanden het eerst te voorschijn, dan kijkt ze naar het blok, waarop ze boomschors tot kleedingstof zal kloppen (*mampetiro popeda'a*), m.a.w. ze zal een ijverige foeja-klopster worden. Komen bij een jongen de tanden van de onderkaak het eerst door, dan kijkt hij op naar de vruchttros van den palmwijnboom (*mampengoa' baroe*), m.a.w. hij zal ijverig palmwijn tappen.

De leeftijd van kinderen en menschen wordt aangegeven naar de ontwikkeling van het lichaam: *Ana mpalei* „rood kind” (zuigeling); *mengkolika* „(het begint zich om te keeren”; *mehoeda* „(het) zit”; *menangka* „(het) kruipt”; *meangka boesa* „(het) gaat staan en valt”; *menana lingkoe* „(het) begint te stappen”; *malangkami* „(het) loopt hard”; *mewini tanta* „het draagt af en toe een rok” (± 6 jaar); *mewaroe' mi ebe* „(het) gaat geheel gekleed”.

Den leeftijd van meisjes geeft men ook wel aan naar de ontwikkeling harer borsten: *mekengke'*, er zit een hard schijfje in ter grootte van een *kengke'* „knoop” (6—8 jaar); *meharao* „als een harao-vrucht”, of: *mepaite* „als een Chineesche duit” (8—10 jaar); andere aanduidingen voor dien leeftijd zijn: *mewanoekoe* „als een beentje”; *mebe'aoe* „als een kemiri”; *mewooe; geta'*; *mowatoe* „met een steen er in”; *matoe'a* „hard”; *mekahoempa'* „als een witte schelp-schijf, die als sieraad op de borst gedragen wordt. Dan volgt *meloee'* „(de borst) beweegt heen en weer” (10—12 jaar); ook *motatanda* „ze teekenen zich af”; of *bongkohoe*. Dit is het begin der puberteit. *Mantoenda* „ze staan op” (12—14 jaar).

Verder: *mehoeda* „ze zitten”, de borsten zijn al groot; *motatako, harii*, als de vrouw zwanger is; *hoemangka*, na het baren; *kompaha*, als het kind is gespeend; *tedoengka* „omgevallen”; *malembe* „neerhangen”; *mempidi' mi*, na de wisseljaren; *mengkoeroe* „samen geschrompeld”, bij oude vrouwen; alleen de tepel is nog zichtbaar (*mohala'a*). (Ten overvloede volgen hier de namen, waarmee men den vorm der borsten aanduidt: *oemi' lemba* „hangborst”; *oemi' ahoe* „hondeborst”; *oemi' ntawoe* „borst met wegschuilende tepels”; *topantoenda* „opstaande borsten”; *lemba kararoe* „lange hangborsten” (onder het werken door buigt de moeder zich over het kind over om het te zoogen).

Het hoofdhaar wordt tot het negende jaar geheel weggeknipt of gesneden (*rapaloli*). Soms laat men op de kruin een plukje haar staan (*rapelabi*). Dit plukje haar heet *inaana weloea* „moeder van het haar”, of *pebanga' ana tanoeana* „schuilplaats van de ziel”. Als men het haar niet wegknippte, zou het kind *toetoe'* „onvoorspoedig” zijn. De eerste keer dat het haar geknipt wordt, doet de grootmoeder dit; ze pakt het in witte foeja, en bergt het op in een taschje (*kapiipi*). Verder snijdt men gewoonlijk het haar met een hakmes af, en scheert het hoofd met dat hakmes kaal, waarbij het hoofd nu en dan met water wordt besprenkeld; tegenwoordig doet men dit ook wel met een glasscherf.

Als het kind 9 jaar oud is, laat men het haar lang worden, maar het wordt rondom afgesneden; dit heet *ragigi* of *rabatoeroe'*.

Als het kind 12 jaar geworden is, laat men het haar doorgroeien (*rapakararoe*). Men heeft hiervoor verschillende uitdrukkingen: *mekoetitimpee* „het gaat op en neer als de staart van een kwikstaart”; *mepangkaiwanga* „tot aan de schouders”; *mepangkaiboelopi* „tot aan den onderkant der schouderbladen”; *hampaitanga* „tot aan het midden van den rug”; *hampaihope* „tot aan de lendenen”. Wanneer het haar tot aan den onderkant van de schouderbladen komt, wordt het opgehaald en onder den hoofdband doorgehaald.

De meisjes loopen gewoonlijk tot haar negende jaar naakt; op z'n hoogst dragen ze een baadje. De jongens beginnen eerst een lenden-gordel te dragen, nadat ze besneden zijn, wat ongeveer op zeven-jarigen leeftijd plaats heeft. Men besnijdt de jongens gewoonlijk bij gelegenheid van groote feesten, zooals bij het *nowaha' tambi* „het met bloed besmeeren van het huis”.

Het doel van de besnijdenis zou wezen om paraphimosis bij den coitus te voorkomen; volgens anderen om den coitus aangenamer te maken en de vruchtbaarheid te bevorderen; volgens anderen zou een onbesneden door de *anditoe* (zielen van overledenen en aardgeesten) gehaald worden.

Het besnijden (*mohoewai, mohoeëde*) geschiedt door incisie. Het kind ligt geknield op een stuk katoen, de oogen bedekt met *kaoe bana*, een ouden kostbaren doek, de hals omhangen met kralen. De operateur brengt nu de punt van het mes onder de voorhuid, nadat hij deze naar voren heeft getrokken, en slaat dan met een foejahamer op de voorhuid, zoodat deze gekloofd wordt. Volgens anderen wordt een hakmes schuin in den grond geplant, en de voorhuid zoo over de punt van het mes getrokken. Na de operatie wordt een stuk droge bamboe aangestoken, en daarmee wordt de wond berookt. Vervolgens doet men er het sap uit de bladeren van de *simpoeoea*, de *dende-dende* of de *balimbonga* op.

De jongen mag, zoolang de wond niet genezen is, gedurende 7 dagen geen ingevoerd zout en geen Spaansche peper eten. Doet hij het toch dan zal hij stekende pijn krijgen, alsof zout of peper op de wond ware gestrooid. Het overige deel van den dag loopt de jongen rond in een baadje gekleed en met een hoofddoek op, gewapend met zwaard en speer. Men noemt dit *mopaelo* of *mopaka*.

Als twee broers tegelijkertijd besneden worden, moet een jongen die niet aan hen verwant is, tusschen hen in besneden worden, opdat als de een ziek mocht worden, hij zijn broer niet zal aansteken (*podana mombeharoe hadoea*).

De oorlellen der meisjes worden doorstoken. Men zou dit doen om niet op een aap te lijken. Volgens anderen zou een meisje eens

uit speelsheid de lel van haar ooren hebben doorgestoken, en in navolging daarvan gingen alle meisjes dit doen. Vroeger had het doorboren der oorlellen ook bij jongens plaats. Ongeveer 30 jaar geleden waren er nog mannen, die oorknoppen droegen.

De oorlel (*tawe' tainga*) wordt doorgestoken met een *doei' lemo* „citroendoorn“, die men in den avond heeft genomen, en 's nachts onder zijn hoofdkussen heeft bewaard. 's Morgens heel vroeg steekt men ze door de oorlel, en snijdt de scherpe punt van de doorn af; de doorn zelf laat men in de wond zitten; het vocht van de *simpooae'*-liaan wordt er op gesmeerd.

Is de wond beter, dan wordt de doorn er uit gehaald, en vervangen door de schacht van een kippeveer (*toa'na woeloe manoe*); vervolgens brengt men er een stukje *tile*-riet in, en ten slotte een brokje hoorn. Als men de oorlel pas op ouderen leeftijd doorsteekt, komt er vaak ontsteking bij.

Jongens van ongeveer 7 jaar brengen zichzelf brandwonden op den bovenarm aan. De litteekens (*alintoete*) van die wonden zijn een herkenningsteeken voor de zielen na den dood. Draagt men deze teekens niet, dan zal men door de andere zielen worden gedood. Tevens doen ze in het hiernamaals dienst als fakkel. Meisjes brengen zich deze brandwonden ook wel eens toe, maar dan op den benedenarm. Heeft men dit „koude vuur“ niet bij zich, dan zal men in het hiernamaals voortdurend naar vuur moeten zoeken. Tegenwoordig worden deze litteekens wel aangebracht om den vaccinateur te misleiden. De wond wordt aangebracht doordat men een stukje zwam van den arenboom (*waroe baroe*) op den arm kleeft, dit aansteekt en dan tegen den wind inloopt tot het is uitgebluscht (zie verder hetgeen ik schreef in *Mythen en Sagen*, bl. 55, onder *mopanoembai*).

Na haar negende jaar, dus na het wisselen der tanden, worden de meisjes de tanden uitgeslagen. Gewoonlijk zijn de meisjes van 10 tot 12 jaar als ze aan deze operatie worden onderworpen; sommigen meenen dat het moet gebeuren nadat het meisje voor de eerste maal de menstruatie heeft gehad. Is het nog te jong, dan *nawewe balandai*, dan zal de *balandai*-liaan haar omstrengelen. Deze liaan wordt gepruimd. Het meisje zal dan een wijden mond krijgen.

Den avond vóór de operatie doet de priester zijn werk om de vrees te verwijderen en om aan de geesten kennis te geven van hetgeen men voornemens is te doen. Voordat het begint te lichten heeft de bewerking plaats in de woning van den operateur (*topoaha'*). Tevoren laat men de meisjes verdoovende medicijn drinken; daarna moeten ze den mond spoelen met warm water (*mooewai amoe'*),

opdat het tandvleesch na het verwijderen der tanden niet zal inkrimpen (*bona pengkoeroe hehe'nda*). Eén voor één worden de meisjes behandeld. Het slachtoffer ligt met het hoofd tegen de *topoweloe*, een vrouw die het hoofd van het meisje vasthoudt. De *topoweloe* rust weer tegen een andere vrouw aan, opdat ze het meisje stevig kan vastklemmen. Een andere vrouw spert haar den mond open, terwijl de onderkaak met een doek om den hals wordt gebonden. De hoektanden van de bovenkaak worden het eerst uitgeslagen. Het hakmes waarmee dit gebeurt, wordt tusschen de tanden gedreven, waarna men er met een stuk hout of een foejahamer op slaat, zoodat de tanden uit den mond vliegen. Er ontstaat dan een hevige bloeding. Breken de tanden af, dan worden de wortels uitgestoken. Men laat nu het meisje warm water drinken, en daarna moet ze op *wala'a kadente*, een liaan kauwen, opdat de mond niet zal gaan stinken. Men moet een stuk nemen van een *kadente*-liaan, die nog geen vrucht draagt, anders zouden de tanden weer gaan groeien.

's Avonds verricht de priester weer zijn werk voor het meisje (*ranoentoei*). De doodenzielen of de aardgeesten mochten haar leven, dat in het op aarde gestorte bloed zit, eens hebben weggenomen, waardoor ze macht krijgen over het meisje.

Zeven dagen na het verrichten der operatie krijgt het meisje een *sirihpinangtasch*; ze mag nu voortaan pruimen. Dit feit gaat met een feest gepaard, waarbij de priester zijn werk moet doen. Voor een meisje van adel wordt op dezen dag een buffel geslacht, voor een slavin een varken.

Degene die *kadente*-liaan heeft gezocht, waarop het meisje na afloop van de operatie heeft gekauwd, de *topororo' kadente*, krijgt nu een geschenk, evenals degeene die *ambanga* voor het meisje heeft gezocht, de *topororo' ambange*; de laatste krijgt 4 pakjes rijst, een mandje met ongekookte kleefrijst en 1 pakje groente. Dit geschenk heet *popesombaka*. Ook krijgt ze een stuk witte *ranta*, foeja, voor één deken (*hampokomo'a*). De operateur, *topeaha'*, krijgt voor elke behandeling 1 hoen. Men mag alleen kleefrijst geven, anders zou het tandvleesch gaan rotten (*bongko hehe'nda*).

Op het feest wordt het tandvleesch met *tetoeroe'* zwart gemaakt (*ranali'i*) „opdat het merg zal opdrogen” (*bona ma'ati ati'na*). Ook eet het meisje *koeroedoe'* met hetzelfde doel. Nadat haar tanden zijn uitgeslagen, laat het meisje het hoofdhaar doorgroeien.

Niettegenstaande de strenge maatregelen die het Bestuur heeft genomen om een einde te maken aan deze wangewoonte, blijft men de tanden der meisjes uitslaan. Wanneer men aan de menschen

vraagt waarom ze zoo aan deze gewoonte gehecht zijn, krijgt men gewoonlijk ten antwoord: „Als onze tanden niet worden uitgeslagen, kunnen we geen sirih pruimen”. Of: „Anders hebben we een paard-bek als de Hollanders”. Of: „Anders heb je net zoo'n spitsen bek als een hond”. Deze antwoorden zijn echter niet ernstig te nemen. Er moet iets anders achter steken. Eén reden is, dat men voortdurend beschaamd wordt gemaakt, vooral onder het uitvoeren van den *dengki*-zang. In dien zang spoort men elkaar aan om zich toch de tanden uit te laten slaan, gewoonlijk met het gewenschte gevolg. Maar de oorsprong van het gebruik zal wel dieper liggen.

Volgens een verhaal was er heel lang geleden een echtpaar, waarvan de man lang op reis was geweest. Toen hij eindelijk terugkeerde en zijne vrouw ontmoette in de deuropening, omarmde zij haar man, en beet hem in den penis. De man beet toen zijn vrouw in de borst, zoodat ze stierf (volgens een ander verhaal gebeurde dit niet uit blijdschap, maar ten gevolge van een ruzie). Daar zoo iets meer voorkwam, vergaderden de dorpelingen, en toen werd besloten om alle vrouwen in een afzonderlijk dorp te laten wonen. Zoo gebeurde het ook. Maar het duurde niet lang of de vrouwen kregen het erg moeilijk; ze hadden bijna niet te eten. De vrouwen poogden toen terug te keeren, maar de mannen joegen haar weg met de woorden: „Gaat weg, want het is ons niet meer toegestaan samen te wonen. Uwe manier van doen tegenover ons mannen is meer dan erg. Gaat weg!” Toen zeiden de vrouwen: „Laten we zóó afspreken: wij mannen en vrouwen gaan weer bij elkaar wonen, maar we zullen ons eerst de tanden laten uitslaan, opdat wij u geen ongeluk toebrengen. Laat ons echter onze kiezen behouden, anders kunnen we niet eten. Gij mannen, laat uwe tanden afvijlen, opdat gij ons geen ongeluk toebrengt. Niet, dat we het zoo erg vinden niet meer met onze mannen op één matje te mogen slapen, maar als vrouwen alleen akkers moeten aanleggen, lijden ze gebrek. We zouden allen sterven. Maar de operatie aan onzen mond zal erg pijnlijk zijn, en daarom moet ons eerst levenskracht toegevoerd worden (*ratinoewoe'i*). Voor u mannen is dit niet noodig, daar de behandeling voor u niet pijnlijk is”.

Tot zoover het verhaal. Ook dit is niet ernstig op te vatten, hoewel ongetwijfeld velen ook daarom hun tanden laten verwijderen. Bij andere stammen vindt men een dergelijk verhaal, maar dan niet om het tandenuitslaan en tandenkorten te motiveeren, maar om aan te toonen, dat de vrouw moeilijk zonder man kan leven. De seksueele inslag van boven naverteld Bada'sch-Rampi'sch verhaal moet het geheel aantrekkelijk maken.

Het komt mij voor, dat we hier te doen hebben met een offer, bij het ingaan van de puberteit gebracht. Dat bij de mannen alleen maar de tanden gekort worden, kan zijn, omdat zij reeds bij de besnijdenis een deel van hun lichaam hebben geofferd. Het tandenkorten (*mogese*) gaat dan ook niet met bijzondere feestelijkheden gepaard.

Het tandenkorten gebeurt met een zaagvormig hakmes. De tanden worden tot op het tandvleesch afgezaagd. Dit heeft plaats bij den aanvang van de puberteit (*mooewaimo'i*).

Op ongeveer 12-jarigen leeftijd begint de menstruatie (*kewahe'* „bloederig”, of *nahadi* „zij voelt het”). Bizondere adathandelingen hebben bij het eerste vertoonen van de maandstonden (*tempo kakewahe'na*) niet plaats. De oorzaak van dit verschijnsel wordt toegeschreven aan den nog niet intiemen omgang met jongens, wanneer het meisje begint te vrijen dus. De banddoeken, oude foeja, worden na gebruik, begraven. Men tracht het optreden van de maandstonden te voorkomen door het innemen van medicijn. De buik zet dan op, en het gelaat wordt geel.

Het schaamtegevoel ontwikkelt zich bij de meisjes pas tegen het negende jaar, in den tijd dus, dat de borsten beginnen te zwellen. Maar dan schaamt ze zich ook erg, behalve wanneer ze onder haar kornuiten is; dan is van schaamte niet veel te bespeuren. Meisjes lichten elkaars rokken op, grijpen naar de genitaliën der jongens, lachen luid om parende dieren in het bijzijn van jongens, spreken met een zeker vermaak over dingen die op het geslachtsleven betrekking hebben. Vóór het negende jaar baden jongens en meisjes lustig door elkaar. De meest onkiesche *haio*-liederen worden door meisjes gezongen. Voorstellingen van seksueelen aard treft men veelvuldig aan op huizen, in tempels, op bruggen en boomen. Vrouwenbaadjes zijn soms versierd met poppetjes voorzien van groote geslachtsdeelen. Onkiesche scherts hoort men zeer vaak van oud en jong. De vrouwen loopen vaak met de rokken tot schamens toe opgetrokken. Daartegenover staat, dat ze zich bij het gaan zitten, steeds zorgvuldig zullen bedekken.

Bij den jongen is het schaamtegevoel eerder ontwikkeld, vermoedelijk, doordat hij na de besnijdenis steeds een schaamgordel draagt of anders beschaamd wordt gemaakt. Want daarvoor schaamt men zich het meest, dat een ander zijn geslachtsdeel zal zien. Treft men een *topetaka' ahe'* „een hakmesdraagster”, d.i. een meisje van 14 jaar badende aan, en gaat men niet dadelijk terug, dan wordt men beboet met *polaki'i*, een mannetjesbuffel, *pobirantoea'i*, 1 wijfjesbuffel, en ten slotte moet men nog 1 buffel betalen, die *rapokataloe* „om tot derde te dienen” heet. Men mag voor dit derde dier ook

10 hakmessen in de plaats geven. Men noemt dit *mombewaroe'i hampa i rare*. Voor slavinnen is de boete een varken en een bijl.

Weezen, *toiloe*, waaronder volle weezen (*toiloe poempoe*) en halve weezen worden verstaan, worden vaak als slaven behandeld. Het lot van weezen is dan ook vaak het thema van verhalen. Kinderen van een edelman en een slavin worden steeds bij het overlijden van den vader als slaven behandeld. De moeder schijnt dan rechtloos te zijn. De familie van den overleden man tracht van de erfenis zooveel mogelijk te halen zonder zich om de vrouw en de kinderen te bekommeren. Volle weezen worden wel te vondeling gelegd in het hooge gras.

JAC. WOENSDREGT,

in leven Zendeling van het Ned. Zend. Genootschap.